

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

БАЛЮК Ірина Анатоліївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 10 (співавтор — **НАМЯСЕНКО Ольга Кузьмівна**);

БОРЕЦЬ Лариса Василівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 6 (співавтор — **ОСТАПОВИЧ В'ячеслав Миколайович**);

ГАЛІАХМЕТОВ Ігор Абзалович — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділи 8.3, 8.4);

ДЗЯХАР Галина Іванівна — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 5 (співавтор — **ЧИХІРЬОВ Володимир Леонідович**); Розділ 7 (співавтор — **ШАТАЛОВА Лариса Миколаївна**);

ДЯДЮК Анастасія Леонідівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.2);

ЗАМРИГА Артур Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділи 2.3, 2.4, 2.6); Розділ 8 (підрозділ 8.6);

ЗУБАЧОВА Ірина Сергіївна — асистент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 9 (співавтор — **САГАЙДАК Юлія Вікторівна**);

ІЛЬНИЦЬКА Надіра Фатехівна — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділи 2.2, 2.5);

КИКОТЬ Павло Валерійович — кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.1);

КУЛАГА Еліна Вікторівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.5);

ЛІТОШЕНКО Олена Святославівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділ 2.1); Розділ 3 (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); Розділ 4;

МОРОЗОВА Вероніка Олексіївна — асистент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 3 (підрозділи 3.4, 3.5);

НАМЯСЕНКО Ольга Кузьмівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 10 (співавтор — **БАЛЮК Ірина Анатоліївна**);

ОСТАПОВИЧ В'ячеслав Миколайович — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», адвокат — Розділ 6 (співавтор — **БОРЕЦЬ Лариса Василівна**);

САГАЙДАК Юлія Вікторівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та муніципального права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 9 (співавтор — **ЗУБАЧОВА Ірина Сергіївна**);

ЧЕРНЕГА Віталій Миколайович — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 1;

ЧИХІРЬОВ Володимир Леонідович — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 5 (співавтор — **ДЗЯХАР Галина Іванівна**);

ШАТАЛОВА Лариса Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 7 (співавтор — **ДЗЯХАР Галина Іванівна**).

Розділ 6. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ**У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ 158**

- 6.1. Загальні засади відповідальності учасників господарських відносин 158
- 6.2. Відшкодування збитків у сфері господарювання 167
- 6.3. Штрафні та оперативно-господарські санкції 167
- 6.4. Адміністративно-господарські санкції 173

Розділ 7. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА**СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ 183**

- 7.1. Поняття та ознаки банкрутства 184
- 7.2. Процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника 187
- 7.3. Проведення в справах про банкрутство 197

Розділ 8. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**В ОКРЕМИХ ГАЛУЗЯХ ГОСПОДАРЮВАННЯ 211**

- 8.1. Правове регулювання господарсько-торгівельної діяльності 211
- 8.2. Комерційне посередництво (агентська діяльність) у сфері господарювання 223
 - 8.2.1. Правова характеристика комерційного посередництва (агентської діяльності): поняття, ознаки, види 223
 - 8.2.2. Агентський договір як правова підстава виникнення агентських правовідносин 225
 - 8.2.3. Зміст правового зобов'язання учасників агентських відносин 227
- 8.3. Правове регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності 237
 - 8.3.1. Інвестиція (інновація) та інвестиційна (інноваційна) діяльність: поняття, ознаки, змістова характеристика 237
 - 8.3.2. Правовий статус суб'єктів інвестиційної (інноваційної) діяльності 239
 - 8.3.3. Інвестиційна складова предмета господарського договору та особливості його укладання 242
- 8.4. Правове регулювання фінансової діяльності 247
 - 8.4.1. Поняття «фінанси» та «фінансова діяльність» суб'єктів господарювання 247
 - 8.4.2. Змістова характеристика правового регулювання ринку фінансових послуг 250
- 8.5. Правове регулювання ціноутворення в Україні 256
- 8.6. Правове регулювання оціночної діяльності 266

Розділ 9. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 279**

- 9.1. Поняття, суб'єкти та види зовнішньоекономічної діяльності 280
- 9.2. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності 283
- 9.3. Зовнішньоекономічний договір (контракт) 293
- 9.4. Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів (ІНКОТЕРМС) 298
- 9.5. Митне регулювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності 303

Розділ 10. ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ 319

- 10.1. Судовий захист прав суб'єктів господарювання в порядку господарського, цивільного та адміністративного судочинства 319
- 10.2. Міжнародний комерційний арбітражний суд і третейські суди як позасудовий захист прав суб'єктів господарювання 325
- 10.3. Виконання судових рішень 330

Розділ 10

ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

10.1. Судовий захист прав суб'єктів господарювання в порядку господарського, цивільного та адміністративного судочинства.

10.2. Міжнародний комерційний арбітражний суд і третейські суди як позасудовий захист прав суб'єктів господарювання.

10.3. Виконання судових рішень.

У результаті опанування матеріалів цього розділу студенти повинні

знати:

- ☐ основні форми захисту прав суб'єктів господарювання;
- ☐ поняття та види судочинства, особливості судової юрисдикції;
- ☐ систему судів, які здійснюють захист прав суб'єктів господарювання;
- ☐ поняття та види третейських судів;
- ☐ особливості міжнародного комерційного арбітражного суду;
- ☐ структуру органів, які здійснюють виконання судових рішень;
- ☐ процедуру примусового виконання судових рішень, а також

уміти:

- ☐ орієнтуватись у системі нормативно-правових актів матеріального та процесуального законодавства України, користуватись ними;
- ☐ визначати сутність судів господарського, цивільного та адміністративного судочинства із захисту прав суб'єктів господарювання;
- ☐ розрізняти функціонування державних і третейських судів;
- ☐ надавати характеристики органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень;
- ☐ самостійно вирішувати питання правового характеру щодо судового та позасудового захисту прав суб'єктів господарювання;
- ☐ застосовувати набуті знання за навички у власній практичній діяльності.

10.1. Судовий захист прав суб'єктів господарювання в порядку господарського, цивільного та адміністративного судочинства

Для захисту прав суб'єктів господарювання в Україні функціонує судова влада, одна з гілок державної влади, основним завданням якої є здійснення правосуддя. Правосуддя — це правозастосовна діяльність суду з розгляду й вирішення в установленому законом процесуальному порядку віднесених до його

юрисдикції справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб і інтересів держави. Захист прав суб'єктів господарювання в державному суді найбільш докладно регламентовано правовими нормами.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Судочинство — це встановлений законом порядок розгляду й вирішення справ у суді, тобто процесуальна форма здійснення правосуддя. Виключне право й повноваження здійснювати його має суд. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції від 02.06.2016 р. № 1402-VIII суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Суд утворюється й ліквідується законом. Систему судоустрою становлять: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд, який є найвищим судом у системі судоустрою.

Справи в судах розглядаються суддею одноособово, а у випадках, визначених процесуальним законом, колегією суддів, а також за участю присяжних. Суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється Єдиною судовою інформаційною (автоматизованою) системою в порядку, установленому процесуальним законом.

В Україні порядок здійснення судочинства регулюється Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами. Залежно від сфери правовідносин, де виник спір за участю суб'єктів господарювання, вони звертаються за захистом прав до судів господарської, цивільної, адміністративної юрисдикції. На цей час спори за участю суб'єктів господарювання не є предметом розгляду суду кримінальної юрисдикції, тому діяльність суду кримінальної юрисдикції не розглядається.

Юрисдикція судів — це право чинити суд, розглядати й вирішувати правові питання в формі визначеного законом виду судочинства. Спеціалізацію судів визначають норми Господарського процесуального кодексу України (господарські суди), Кодексу адміністративного судочинства України (адміністративні суди), Цивільного процесуального кодексу України (загальні суди з розгляду цивільних справ).

Суттєві відмінності в усіх трьох судових процесах виявляються у спеціальній юрисдикції, тобто окресленні кола справ, які розглядають суди господарського, адміністративного та цивільного судочинства.

Господарські суди розглядають справи в спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності (господарські правовідносини), а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи в публічно-правових спорах (адміністративні справи). Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших право-

відносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Майже всі спори за участю суб'єктів господарювання є справами господарської юрисдикції (господарські суди). Якщо хоча б одним учасником спору за участю суб'єктів господарювання є фізична особа, такий спір розглядається судом цивільної юрисдикції (загальний суд). Публічні спори між суб'єктами господарювання та державними або іншими органами, яким делеговані державно-владні повноваження, розглядаються судами адміністративної юрисдикції (адміністративні суди). Винятки з таких правил установлюються законом.

Господарське судочинство здійснюється за правилами, передбаченими Господарським процесуальним кодексом України, у порядку: наказного провадження; позовного провадження (загального або спрощеного), а також господарські суди розглядають справи про банкрутство з урахуванням особливостей, установлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Адміністративне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими Кодексом адміністративного судочинства України, у порядку позовного провадження (загального або спрощеного). Цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими Цивільним процесуальним кодексом України, у порядку: наказного провадження; позовного провадження (загального або спрощеного); окремого провадження.

Воля суду втілюється в процесуальних актах судді відповідного суду. Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених законом, вирішуються судом шляхом прийняття ухвал. Розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови.

Кінцева мета будь-кого судового процесу — відновлення порушеного права. Судова процедура являє собою систему послідовно здійснюваних процесуальних дій (стадій), які здійснюють суд та інші учасники судочинства в зв'язку з розглядом і вирішенням конкретної справи. Загальними стадіями є: відкриття провадження у справі, підготовка до судового розгляду, судовий розгляд справи по суті, перегляд судових рішень, виконання судових рішень. Залежно від категорії справи та бажання учасників судового провадження може відбуватися врегулювання спору за участю судді, укладання мирової угоди та інші судові процедури. Сторонами в судовому процесі (позовного провадження) є позивач і відповідач. Позивачами є особи, які подали позов, або в інтересах яких подано позов про захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Відповідачами є особи, яким пред'явлено позовну вимогу.

Відкриття провадження в справі відбувається з подання позовної заяви з усіма, передбачуваними процесуальним законом матеріалами. Суддя надає правову оцінку позовній заяві з боку відповідності юрисдикції суду та інших критеріїв, необхідних для прийняття справи до провадження. Залежно від ступеня

відповідності позовної заяви вимогам процесуального законодавства суддя може здійснити декілька дій шляхом прийняття ухвали.

За відсутності в суб'єкта господарювання, який звертається до суду, права на подання позову суддя відмовляє у відкритті провадження у справі. За наявності в суб'єкта господарювання, який звертається до суду, права на подання позову, але в разі не дотримання всіх вимог законодавства щодо здійснення права на подання позову, суддя залишає позовну заяву без руху та надає строк на усунення недоліків. Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви в строк, установленний судом, суддя повертає позовну заяву й додані до неї документи. Повернення позовної заяви відбувається також у випадках встановлених законодавством. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню з нею до суду в загальному порядку після усунення недоліків. Вичерпний перелік підстав для відмови у відкритті провадження у справі та поверненні позовної заяви встановлений відповідним процесуальним кодексом. За відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження суд відкриває провадження у справі.

Наступна стадія *підготовки до судового розгляду* починається відкриттям провадження у справі. Суддя та інші учасники судового процесу вчиняють певні дії з метою забезпечення правильного, своєчасного й безперешкодного розгляду справи по суті. Ця стадія є самостійною та обов'язковою для будь-якого судового процесу. Залежно від порядку провадження (наказне, позовне загальне або спрощене) підготовка до судового розгляду відбувається в різні строки та формах. Для виконання завдання підготовчого провадження в кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження, проводиться підготовче засідання. У разі підготовче провадження закінчується закриттям підготовчого засідання. В інших судових провадженнях спеціальної форми для здійснення підготовчих дій законодавством не встановлено, але передбачені можливі дії створення умов, спрямованих на забезпечення правильного та своєчасного вирішення спору. У разі підготовче провадження закінчується зазвичай початком першого судового засідання.

Основна стадія судового процесу — *судовий розгляд справи*. Вона визначається як основна тому, що при цьому спір вирішується по суті, тобто дається остаточна відповідь на позовні вимоги. Формою розгляду справи є судові засідання, яке зазвичай закінчується ухваленням рішення суду, однак, в окремих випадках, — залишенням позову без розгляду або закриттям провадження у справі. Упродовж судового засідання суд досліджує докази та встановлює фактичні обставини, на підставі яких ухвалюється законне й обґрунтоване рішення. Усе, що відбувається у судовому засіданні, відображається у протоколі судового засідання. Суд під час судового розгляду справи здійснює також повне фіксування судового засідання за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу. Технічний запис судового засідання є додатком до протоколу судового засідання.

Порядок ведення судового засідання визначає суддя відповідно до вимог процесуального законодавства. Спираючись на чинне законодавство й судову

практику, визначаються три частини судового засідання: підготовка (відкриття розгляду справи по суті), розгляд спору по суті (з'ясування обставин справи і дослідження доказів), ухвалення рішення. Після проведення необхідних та обов'язкових процесуальних дій у судовому засіданні та всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідженні наявних у справі доказів, суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення. Рішення суду першої інстанції — це правозастосовний акт, яким суд вирішує справу по суті, тобто задовольняє позовні вимоги повністю або частково, або відмовляє в їх задоволенні.

Під час розгляду справи іноді з'ясовуються обставини, що перешкоджають подальшому її розгляду. За таких обставин, перелік яких установлено процесуальним законодавством, суд може зупинити провадження в справі. Після їх усунення провадження в справі поновлюється та продовжується.

Крім того, може бути виявлено такі обставини, за яких наступне провадження судового процесу взагалі виключається. З урахуванням цього, законодавством передбачені дві форми закінчення справи без ухвалення рішення по суті спору: залишення позову без розгляду та закриття провадження у справі. Перелік обставин для цього встановлено процесуальним законодавством. Суд залишає позов без розгляду, коли виявлено недодержання учасниками справи деяких обов'язків. Особа, позов якої залишено без розгляду, після усунення обставин, що були підставою для залишення позову без розгляду, має право звернутися до суду повторно. Закриття провадження у справі означає закінчення діяльності суду з розгляду справи через відсутність у позивача права на захист. Це виключає можливість повторного звернення до суду з цієї справи.

Стадія перегляду судових рішень об'єднує окремі самостійні стадії: апеляційного провадження, касаційного провадження, перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Ці стадії орієнтовані на виправлення судових помилок. Проходження справи по цій стадії не є обов'язковим, а визначається зацікавленими особами — учасниками справи. На стадіях перегляду судових рішень також є етапи: відкриття провадження у справі, підготовка до перегляду, перегляд справи у відповідній судовій інстанції, а також перегляд у необхідних і передбачених випадках. Перелічені стадії мають загальні ознаки: вони призначені для перевірки наявності або відсутності підстав для скасування рішень, ухвал, постанов; скасування або зміна рішень, ухвал, постанов може здійснюватися тільки у випадках, прямо зазначених у законі; перевіряти судові акти мають право тільки ті суди, які вповноважені на це законом. Однак кожна стадія має свою специфіку. В апеляційному провадженні перевіряється законність і обґрунтованість рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили. Ухвали суду першої інстанції оскаржуються в апеляційному порядку окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених законом. У касаційному провадженні перевіряються рішення та ухвали суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанови та ухвали (у випадках, передбачених законом) суду апеляційної інстанції. Перегляд рішень, ухвал, пос-

танов суду за нововиявленими або виключними обставинами не пов'язаний із суддівською помилкою, оскільки в основі рішення, що переглядається, були покладені правильні висновки на підставі оцінки зібраних у справі доказів. Помилка рішення суду виникла з обставини, які зумовлюють перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, що не були й не могли бути відомі суду від час прийняття рішення.

Судовий процес у справі повинен завершуватися виконанням рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили. Стадія **виконання судових рішень** спрямована на практичну їх реалізацію зобов'язаними суб'єктами. Судове процесуальне законодавство охоплює як питання, пов'язані з розглядом і вирішенням спорів, так і з виконанням судових рішень. А порядок виконання судових рішень встановлено Законом України «Про виконавче провадження». Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України. Виконання судового рішення господарського суду здійснюється на підставі наказу, а судового рішення загального суду цивільної юрисдикції — на підставі виконавчого листа. Зазначені документи видає відповідний суд, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Реальний захист прав суб'єктів господарювання може бути забезпечений у разі добровільного виконання боржником рішення суду, в іншому випадку він буде примушений до цього компетентним органом (особою) у встановленому законодавством порядку. Виконання судового рішення є, по суті, досягненням тієї мети, задля якої зацікавлений суб'єкт господарювання звертався до суду. В іншому випадку звернення до суду було б непотрібними витратами сил, коштів, часу суб'єктів господарювання та суду, оскільки захист права є ніщо інше, як його реальне, а подекуди й примусове здійснення. Саме тому в рамках судового процесу регулюються й забезпечуються не тільки правовідносини з розгляду і вирішення спору, а й виконання прийнятих судових рішень.

Виконавче провадження — це собою завершальна стадія судового провадження й примусового виконання судових рішень. Утім, треба виокремлювати ці дві пов'язані між собою процедури. Суддя, оскільки він головний і обов'язковий учасник судового процесу, він є обов'язковим учасником стадії виконання судових рішень. На цій стадії суддя вирішує процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у справах, ним розглянутих. Суддя не є учасником виконавчого провадження як процедури примусового виконання судових рішень, але процесуальний закон зобов'язує здійснювати судовий контроль за виконанням судових рішень. Сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішення, дії або бездіяльність державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до процесуального закону, порушують їхні права. Чітке та своєчасне виконання рішень роблять діяльність судів господарської, адміністративної та цивільної юрисдикції ефективною. Саме тому провадження з виконання судових рішень має важливе значення і за своєю сутністю є заключною стадією судового провадження з конкретної справи.

10.2. Міжнародний комерційний арбітражний суд і третейські суди як позасудовий захист прав суб'єктів господарювання

Вирішення господарських спорів спрямоване на захист порушеного права суб'єктів господарювання та встановлення правопорядку у сфері господарювання. Угода про відмову від права на звернення до суду є недійсною, але держава має гарантувати право на врегулювання господарського спору в позасудових інституціях.

Задля впровадження в Україні якомога більшої кількості правових, демократичних і високорозвинених механізмів вирішення спорів існує ціла низка альтернативних (позасудових інститутів) способів. Альтернативне врегулювання спорів — це група процедур, за допомогою яких вирішуються спори без звернення до формальної системи судочинства. Такими, зокрема є: звернення до третейського суду (незалежний недержавний судовий орган для вирішення господарських та цивільних спорів) і міжнародного комерційного арбітражу (незалежний недержавний судовий орган для вирішення зовнішньоекономічних спорів), медіація (допомога посередників) тощо. Альтернативні способи врегулювання господарського спору передбачають досягнення згоди між сторонами щодо предмету спору в той чи інший спосіб без звернення до державного суду та добровільного виконання рішення чи домовленостей. Правовим наслідком позасудових процедур є взаємне або за розсудом обраної особи рішення щодо захисту порушеного права. За добровільного виконання рішення в межах чинного законодавства господарський спір є вичерпаний, а право — захищене. Проблеми з'являються, коли зобов'язана сторона не бажає виконувати свої підтверджені певною процедурою обов'язки. Водночас реальний захист порушеного права відбувається за його реалізації в житті, а примусове виконання рішення уповноваженими особами можливо лише за умов, установлених законом. Тому серед альтернативних способів вирішення господарських спорів, кожний з яких має власні переваги, найбільш надійними в застосуванні є ті, що врегульовані правом. Позасудові (альтернативні) способи врегулювання господарських спорів, які зазвичай застосовуються в господарській практиці, поділяються на ті, які регламентовані нормами чинного законодавства (досудове врегулювання господарського спору, третейський суд, міжнародний комерційний арбітраж), і ті, які правового закріплення в українському законодавстві на цей час не мають (медіація, переговори тощо).

З-поміж позасудових способів, передбачених законодавством, немає обов'язкових, тобто застосування яких вимагає закон. Позасудові (альтернативні) способи врегулювання господарського спору обираються за власним бажанням зацікавлених осіб. Законодавче закріплення позасудових способів урегулювання господарського спору суттєво впливає на забезпечення свободи доступу до реалізації захисту порушеного права, щодо якого виник господарський спір.

Найбільш докладну правову регламентацію врегулювання господарського спору мають третейський суд і міжнародний комерційний арбітраж. Тому ці процедури розглянемо більш докладно. Господарський суд здійснює контрольні функції щодо третейського процесу у випадках, передбачених законодавством і за заявою зацікавленої сторони. Сторони мають право звернутися до господарського суду з оскарженням рішення третейського суду (не за суттю, а лише з порушення процедурних питань) і заявою про видачу виконавчого документа (наказу) для примусового виконання рішення третейського суду, що слугує вагомою гарантією захисту порушеного права. Загальний суд цивільного судочинства здійснює контрольні функції при вирішенні господарського зовнішньоекономічного спору в міжнародному комерційному арбітражі, але його повноваження більш обмежені. Сторони арбітражного процесу звертаються з оскарженням рішення міжнародного комерційного арбітражного суду (також не за суттю, а лише з порушення процедурних питань) і проханням про видачу виконавчого документа (виконавчий лист) до суду цивільного судочинства.

Правова природа інститутів міжнародного комерційного арбітражу та третейського суду є подібною, але міжнародний комерційний арбітраж має більш вузьку спеціалізацію. Україна — одна з небагатьох країн, у якій існує поділ на міжнародний арбітраж і внутрішній арбітраж. Основна відмінність у тому, що третейські суди не мають права вирішувати спори за участю нерезидентів, що є виключною прерогативою міжнародного арбітражу, а міжнародний комерційний арбітраж не має право вирішувати спори між суб'єктами українського права.

Міжнародні комерційні арбітражні суди та внутрішні третейські суди в Україні та світовій практиці поділяються на види залежно від того, на яких організаційних засадах вони будуються. За цим критерієм міжнародні комерційні арбітражні (третейські) суди бувають: 1) постійно діючі (інституційні арбітражі), які функціонують на підставі Регламенту та мають сформований та затверджений Рекомендаційний список арбітрів (суддів); 2) арбітражі *ad hoc* (разові третейські суди), які формуються для розгляду однієї справи, склад суду та процедурні правила вирішення спору визначаються сторонами.

Порядок та умови вирішення господарського спору третейськими судами встановлюється нормами Закону України «Про третейські суди». Постійно діючий Міжнародний комерційний арбітражний суд в Україні представлений МКАС при Торгово-промислової палати України (далі — ТПП України). Його діяльність регулюється Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Регламентом МКАС при ТПП України від 01.01.2018 р. Крім того, застосовуються міжнародно-правові документи, основними з яких є Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р., Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. та ін., такі арбітражні регламенти для арбітражів *ad hoc* як Арбітражний регламент Європейської економічної комісії 1963 р. та Арбітражний регламент Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) 1976 р.

Третейський суд з вирішення господарських спорів за визначенням Закону України «Про третейські суди» — недержавний незалежний орган, що утво-

рюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених суб'єктів господарювання у порядку, установленому законом, для вирішення спорів, що виникають з цивільних і господарських правовідносин. Третейський суддя як і арбітр (суддя) міжнародного комерційного арбітражного суду призначається чи обирається сторонами в погодженому сторонами порядку або відповідно до закону. Обов'язковою умовою звернення до третейського суду (міжнародного комерційного арбітражного суду) є третейська (арбітражна) угода — письмова угода сторін про передачу спору на вирішення третейським судом, яка може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. Третейський розгляд як процес вирішення господарського спору й прийняття обов'язкового для виконання сторонами рішення третейським судом завершується прийняттям такого рішення.

У ст. 6 Закону України «Про третейські суди» визначено перелік спорів, які виведені з юрисдикції третейських судів: (1) справи у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів; (2) справи у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб; (3) справи, пов'язані з державною таємницею; (4) справи у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім тих, що виникають із шлюбних контрактів (договорів); (5) справи про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; (6) справи, однією зі сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, державна установа чи організація, казенне підприємство; (7) справи у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки; (8) справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення; (9) справи у спорах, що виникають з трудових відносин; (10) справи, що виникають з корпоративних відносин; (11) інші справи, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України; (12) справи, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України; (13) справи, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами; (14) справи у спорах щодо захисту прав споживачів, зокрема споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору утворюються без статусу юридичної особи. Вони діють при зареєстрованих згідно з чинним законодавством України: всеукраїнських громадських організаціях; всеукраїнських організаціях роботодавців; фондових і товарних біржах, саморегульованих організаціях професійних учасників ринку цінних паперів; торгово-промислових палатах; всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України; об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності — юридичних осіб, у тому числі банків. Крім того, постійно діючі третейські суди підлягають державній реєстрації в

порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Обсяг компетенції МКАС при ТПП України передбачений в ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»: (1) спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном; (2) спори підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань й організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України.

Суб'єкти господарювання мають право передати на розгляд третейського суду (міжнародного комерційного арбітражного суду) будь-який спір, який виникає з господарських правовідносин (зовнішньоекономічних правовідносин). Важливим є наявність двох передумов: по-перше, розгляд третейським судом (міжнародним комерційним арбітражним судом) цього виду спору не заборонено законом, по-друге, відсутність рішення господарського суду з тотожного спору, тобто між тими самими сторонами, з того самого предмета і з тих самих підстав.

Бажання звернутися до третейського (міжнародного комерційного арбітражного) суду не є відмовою від захисту порушеного права господарським судом. Звертаються до третейського (міжнародного комерційного арбітражного) суду з господарським спором сторони в двох випадках. По-перше, одразу з виникненням спору за наявності третейської (арбітражної) угоди та дотримання вимог закону без звернення до господарського суду. По-друге, після звернення до господарського суду, але до винесення ним рішення, якщо сторони уклали третейську угоду (арбітражну угоду) після відкриття судового провадження.

В основі третейського (арбітражного) порядку вирішення спорів лежить третейська (арбітражна) угода сторін правовідносин про передачу спорів, що виникли чи можуть виникати з них, на вирішення третейського суду (арбітражу). Третейська угода укладається в письмовій формі, тобто вона вважається укладеною, якщо підписана сторонами чи укладена шляхом обміну листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або зі використанням засобів електронного чи іншого зв'язку, що забезпечує фіксацію такої угоди, або шляхом направлення відзиву на позов, в якому одна із сторін підтверджує наявність угоди, а інша сторона проти цього не заперечує. Вона має містити відомості про найменування сторін та їх місцезнаходження, предмет спору, місце й дату укладання угоди (ст. 12 Закону України «Про третейські суди»).

Загальним правилом укладання арбітражних (третейських) угод є те, що недійсність окремих положень договору, контракту, що містить третейське (арбітражне) застереження, не тягне за собою недійсність такого третейського (арбітражного) застереження.

Арбітражною угодою, відповідно до ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», є угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний

характер, чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди.

Арбітражна угода укладається в письмовій формі. Угода вважається укладеною в письмовій формі, якщо вона міститься в документі, підписаному сторонами, або укладена шляхом обміну листами, електронними повідомленнями, якщо інформація, що міститься в них, є доступною для подальшого використання, повідомленнями телетайпом, телеграфом або з використанням інших засобів електрозв'язку, що забезпечують фіксацію такої угоди, або шляхом обміну позовною заявою та відзивом на позов, в яких одна зі сторін стверджує наявність угоди, а інша проти цього не заперечує. Посилання в угоді на документ, що містить арбітражне застереження, є арбітражною угодою за умови, що угода укладена в письмовій формі й це посилання є таким, що робить згадане застереження частиною угоди.

Укладаючи арбітражну (третейську) угоду, сторонам особливу увагу слід звернути на її зміст. Істотними умовами такої угоди є:

- а) виведення певних спорів з-під юрисдикції державних судів;
- б) домовленість про передачу цих спорів на вирішення третейського суду;
- в) визначення кола правовідносин, спір з яких передається на вирішення третейського суду;
- г) вид арбітражу: арбітраж *ad hoc*, чи постійно діючий арбітражний орган, компетентний розглядати спір. Якщо це постійно діючий арбітражний орган, потрібно чітко вказати його найменування.

Поряд із суттєвими умовами, арбітражна (третейська) угода може містити й інші — додаткові або факультативні умови: місце арбітражу, його умови, мова, застосовне право тощо.

При вирішенні господарського спору третейським судом сторони можуть погодити й визначити процедуру його вирішення, але третейські суди вирішують спори на підставі Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України згідно зі ст. 11 Закону України «Про третейські суди». У разі відсутності законодавства, що регулює певні спірні відносини, третейські суди застосовують законодавство, яке регулює подібні відносини, а за відсутності такого третейські суди застосовують аналогію права чи керуються торговими та іншими звичаями, якщо останні за своїм характером і змістом властиві таким спірним відносинам, а у випадках, передбачених законом або міжнародним договором України, застосовує норми права інших держав. Тобто сторони в третейському процесі можуть встановлювати процесуальні норми (крім імперативних), які регламентують третейський процес, але не можуть узгоджувати норми матеріального права, оскільки, якими нормами матеріального права керуватися при вирішенні спору по суті, визначає сам суддя третейського суду.

Отже, третейський і господарський суди вирішують господарські спори відповідно до норм чинного законодавства, але норми, які регламентують процес господарського судочинства, визначено насамперед Господарським процесуальним кодексом України, а норми третейського розгляду визначаються сторонами.

На викладеному ґрунтується норма ст. 51 Закону України «Про третейські суди» про те, що рішення третейського суду є остаточним й оскарженню не підлягає, крім випадків порушення, передбачених законом. Скасування господарським судом рішення третейського суду не позбавляє сторони права повторно звернутися до третейського суду, крім випадків, установлених законом.

Третейський (міжнародний комерційний арбітражний) суд може розглядати справи в будь-якій непарній кількості третейських суддів. Формування складу третейського (арбітражного) суду в постійно діючому третейському (арбітражному) суді здійснюється в порядку, установленому регламентом третейського (арбітражного) суду, а в третейському (арбітражному) суді для вирішення конкретного спору — здійснюється в порядку, погодженому сторонами. Якщо сторони не погодили іншого, то формування складу третейського (арбітражного) суду відбувається в порядку, визначеному статтями Законів України «Про третейські суди» та «Про міжнародний комерційний арбітраж». Якщо протягом встановленого законом строку третейські судді не будуть призначені чи обрані, а також у разі відводу третейського судді сторони не погодять іншої кандидатури, то розгляд спору в третейському суді припиняється й спір може бути переданий на вирішення господарського суду. У таких випадках вирішення спору господарським судом здійснюється на загальних засадах. Третейський (арбітражний) суд *ad hoc* створюється лише на час вирішення спору й припиняється після прийняття ним рішення з конкретної справи.

Із заявою про оскарження рішення третейського суду у випадках, передбачених законом та із заявою про видачу виконавчого документа, зацікавлена сторона звертається до господарського суду відповідно до Господарського процесуального кодексу України. Із заявою про оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражного суду у випадках, передбачених законом та із заявою про видачу виконавчого документа зацікавлена сторона звертається до суду цивільного судочинства відповідно до Цивільного процесуального кодексу України.

У разі відмови суду в скасуванні рішення третейського (міжнародного комерційного арбітражного) суду воно має бути виконане зобов'язаною стороною. Рішення третейського (міжнародного комерційного арбітражного) суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню в порядку, установленому Законом України «Про виконавче провадження».

10.3. Виконання судових рішень

Виконавче провадження як завершальна стадія судового розгляду й примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) — сукупність дій, визначених у Законі України «Про виконавче провадження» органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України, законами та нормативно-правовими актами, а також рішеннями, які відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» підлягають примусовому виконанню.

В інтересах захисту прав суб'єктів господарювання примусовому виконанню підлягають рішення на підставі, зокрема, таких виконавчих документів: (1) виконавчі листи та накази, що видаються судами в передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України; (2) судові накази; (3) ухвали, постанови судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом тощо.

Обов'язковими учасниками виконавчого провадження є виконавець та сторони, які можуть брати участь у провадженні через своїх представників. Інші учасники виконавчого провадження, зазначені у ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження», приєднуються і залучаються до виконавчого провадження згідно з потребами процедури у порядку, установленому зазначеним законом.

Примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених законом випадках на приватних виконавців.

Сторонами виконавчого провадження є стягувач і боржник. Стягувачем є фізична, юридична особа, суб'єкт господарювання, держава, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ. Боржником є визначена виконавчим документом фізична або юридична особа, суб'єкт господарювання, держава, на яких покладається обов'язок щодо виконання рішення.

Сторони виконавчого провадження та прокурор як учасник виконавчого провадження мають право ознайомлюватися з матеріалами виконавчого провадження, робити з них виписки, знімати копії, заявляти відводи, мають право доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження, право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність виконавця у порядку, установленому законом, надавати додаткові матеріали, заявляти клопотання, брати участь у вчиненні виконавчих дій, надавати усні та письмові пояснення, заперечувати проти клопотань інших учасників виконавчого провадження та користуватися іншими правами, наданими законом.

Право вибору пред'явлення виконавчого документа для примусового виконання до органу державної виконавчої служби або до приватного виконавця, якщо виконання рішення віднесено до компетенції та органів державної виконавчої служби, і приватних виконавців, належить стягувачу. Сторони у процесі виконання рішення відповідно до процесуального законодавства мають право укласти мирову угоду, що затверджується (визнається) судом, який видав виконавчий документ.

Інші учасники виконавчого провадження (прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оціночної діяльності — суб'єкт господарювання та ін.) мають право надавати додаткові матеріали, заявляти клопотання, брати участь у вчиненні виконавчих дій, надавати усні та письмові пояснення, заперечувати проти клопотань інших учасників виконавчого провадження та користуватися іншими правами, наданими законом.

Під час здійснення виконавчого провадження виконавець вчиняє виконавчі дії та приймає рішення шляхом винесення постанов, попереджень, внесення подань, складення актів і протоколів, надання доручень, розпоряджень, вимог, подання запитів, заяв, повідомлень або інших процесуальних документів у випадках, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Реєстрація виконавчих документів і документів виконавчого провадження, фіксування виконавчих дій здійснюється в автоматизованій системі виконавчого провадження, порядок функціонування якої визначається Міністерством юстиції України. Вільний та безоплатний доступ до інформації автоматизованої системи виконавчого провадження забезпечує Міністерство юстиції України у мережі Інтернет на своєму офіційному веб-сайті з можливістю перегляду, пошуку, копіювання та роздрукування інформації, на основі поширених веб-оглядачів і редакторів без необхідності застосування спеціально створених для цього технологічних і програмних засобів, без обмежень та цілодобово. Автоматизованою системою виконавчого провадження забезпечується: об'єктивний та неупереджений розподіл виконавчих документів між державними виконавцями; надання сторонам виконавчого провадження інформації про виконавче провадження; виготовлення документів виконавчого провадження; централізоване зберігання документів виконавчого провадження; централізоване зберігання інформації про рахунки органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, відкриті для цілей виконавчого провадження; підготовка статистичних даних; реєстрація вхідної і вихідної кореспонденції та етапів її проходження; передача документів виконавчого провадження до електронного архіву; формування Єдиного реєстру боржників.

Єдиний реєстр боржників — це систематизована база даних про боржників, що є складовою автоматизованої системи виконавчого провадження та ведеться з метою оприлюднення в режимі реального часу інформації про невиконані майнові зобов'язання боржників і запобігання відчуженню боржниками майна. Відомості про боржників, включені до Єдиного реєстру боржників, є відкритими та розміщуються на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України. Реєстрація боржника в Єдиному реєстрі боржників не звільняє його від виконання рішення.

До боржника можуть бути застосовані заходи примусового виконання рішень, зокрема: (1) звернення стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), корпоративні права, майнові права інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб, або боржник володіє ними спільно з іншими особами; (2) звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника; (3) вилучення в боржника й передача стягувачу предметів, зазначених у рішенні; (4) заборона боржнику розпоряджатися та/або користуватися майном, яке належить йому на праві власності, у тому числі коштами, або встановлення боржнику обов'язку користуватися таким майном на умовах, визначених виконавцем; (5) інші заходи примусового характеру, передбачені законом.

Строки у виконавчому провадженні — це періоди часу, у межах яких учасники виконавчого провадження зобов'язані або мають право прийняти рішення або вчинити дію. Вони встановлюються законом, а якщо вони не визначені законом — установлюються виконавцем. Будь-яка дія або сукупність дій під час виконавчого провадження повинна бути виконана не пізніше граничного строку. Строки обчислюються в робочих днях, місяцях і роках, а також можуть визначатися посиланням на подію, яка повинна неминуче настати. Виконавчі документи можуть бути пред'явлені до примусового виконання впродовж трьох років, крім випадків, встановлених законом. Наприклад, посвідчення комісій по трудових спорах та виконавчі документи, за якими стягувачем є держава або державний орган, які можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох місяців.

Строки встановлюються для виконання рішення з наступного дня після набрання ним законної сили чи закінчення строку, встановленого в разі відстрочки чи розстрочки виконання рішення, а якщо рішення підлягає негайному виконанню — з наступного дня після його прийняття.

Строки пред'явлення виконавчого документа до виконання перериваються у разі: (1) пред'явлення виконавчого документа до виконання; (2) надання судом, який розглядав справу як суд першої інстанції, відстрочки або розстрочки виконання рішення. У разі повернення виконавчого документа стягувачу в зв'язку з неможливістю в повному обсязі або частково виконати рішення строк пред'явлення такого документа до виконання після переривання встановлюється з дня його повернення, а в разі повернення виконавчого документа у зв'язку з установленою законом заборонаю щодо звернення стягнення на майно чи кошти боржника, а також проведення інших виконавчих дій щодо боржника — з дня закінчення строку дії відповідної заборони. Стягувач, який пропустив строк пред'явлення виконавчого документа до виконання, має право звернутися із заявою про поновлення такого строку до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Виконавчі дії проводяться виконавцем у робочі дні, не раніше шостої й не пізніше двадцять другої години, якщо інше не передбачено законом. Конкретний час проведення виконавчих дій визначається виконавцем. Виконавчі дії в неробочі та святкові дні, встановлені законом, проводяться у разі якщо зволікання неможливе або якщо такі дії не можуть бути проведені в інші дні з вини боржника.

Виконавчі дії провадяться державним виконавцем за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна. Право вибору місця відкриття виконавчого провадження між кількома органами державної виконавчої служби, що можуть вчиняти виконавчі дії щодо виконання рішення на території, на яку поширюються їхні функції, належить стягувачу. Приватний виконавець приймає до виконання виконавчі документи за місцем проживання, перебування боржника-фізичної особи, за місцезнаходженням боржника-юридичної особи або за місцезнаходженням майна боржника. Виконавчі дії у виконавчих провадженнях, відкритих приватним виконавцем у виконавчому окрузі, можуть вчинятися ним на всій території України.

Виконання рішення, яке зобов'язує боржника вчинити певні дії, здійснюється виконавцем за місцем учинення таких дій. Виконавець має право вчиняти виконавчі дії щодо звернення стягнення на доходи боржника, виявлення та звернення стягнення на кошти, що перебувають на рахунках боржника у банках чи інших фінансових установах, на рахунки в цінних паперах у депозитарних установах на території, на яку поширюється юрисдикція України. За необхідності проведення перевірки інформації про наявність боржника чи його майна або про місце роботи на території, на яку не поширюється компетенція державного виконавця, державний виконавець доручає проведення перевірки або здійснення опису та арешту майна відповідному органу державної виконавчої служби. Для проведення перевірки інформації про наявність боржника чи його майна або про місце роботи в іншому виконавчому окрузі приватний виконавець має право вчиняти такі дії самостійно або залучати іншого приватного виконавця на підставі договору про вповноваження на вчинення окремих виконавчих дій.

Виконавець розпочинає примусове виконання рішення на підставі виконавчого документа, зокрема: за заявою стягувача про примусове виконання рішення; за заявою прокурора в разі представництва інтересів громадянина або держави в суді; якщо виконавчий документ надійшов від суду у випадках, передбачених законом; якщо виконавчий документ надійшов від суду на підставі ухвали про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземної держави, до повноважень яких належить розгляд цивільних чи господарських справ, іноземних чи міжнародних арбітражів) у порядку, установленому законом.

До заяви про примусове виконання рішення стягувач додає квитанцію про сплату авансового внеску в розмірі 2 відсотків суми, що підлягає стягненню, але не більше 10 мінімальних розмірів заробітної плати, а за рішенням немайнового характеру та рішень про забезпечення позову — у розмірі одного мінімального розміру заробітної плати з боржника-фізичної особи та в розмірі двох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника-юридичної особи. Від сплати авансового внеску звільняються певні стягувачі згідно із законом.

Виконавець не пізніше наступного робочого дня з дня надходження до нього виконавчого документа виносить постанову про відкриття виконавчого провадження, у якій зазначає про обов'язок боржника подати декларацію про доходи та майно боржника, попереджає боржника про відповідальність за неподання такої декларації або внесення до неї завідомо неправдивих відомостей. У постанові про відкриття виконавчого провадження за рішенням, примусове виконання якого передбачає справляння виконавчого збору, державний виконавець зазначає про стягнення з боржника виконавчого збору в розмірі, установленому законом. Виконавчий збір — це збір, що справляється на всій території України за примусове виконання рішення органами державної виконавчої служби. Виконавчий збір стягується з боржника до Державного бюджету України.

У разі, якщо викладена у виконавчому документі резолютивна частина рішення є незрозумілою, виконавець або сторони виконавчого провадження

мають право звернутися до суду, який видав виконавчий документ, із заявою про роз'яснення відповідного рішення.

У процесі виконавчого провадження іноді з'являються обставини, які унеможливають нормальний перебіг процесу. Для цього передбачено відкладення проведення виконавчих дій, відстрочка або розстрочка виконання, установлення чи зміна способу і порядку виконання рішення, зупинення вчинення виконавчих дій, зупинення виконавчого провадження в разі поновлення судом строку подання апеляційної скарги або прийняття такої апеляційної скарги до розгляду. Перелік підстав і порядок застосування таких дій встановлений законом.

Законом також передбачені умови повернення виконавчого документа стягувачу. Про повернення стягувачу виконавчого документа та авансового внеску виконавець виносить постанову. Повернення виконавчого документа стягувачу не позбавляє його права повторно пред'явити виконавчий документ до виконання протягом встановлених строків.

Виконавче провадження підлягає закінченню в разі: (1) визнання судом відмови стягувача від примусового виконання судового рішення; (2) затвердження судом мирової угоди, укладеної сторонами у процесі виконання рішення; (3) припинення юридичної особи — сторони виконавчого провадження, якщо виконання її обов'язків чи вимог у виконавчому провадженні не допускає правонаступництва, смерті, оголошення померлим або визнання безвісно відсутнім стягувача чи боржника; (4) прийняття Національним банком України рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку-боржника; (5) скасування або визнання нечинним рішення, на підставі якого виданий виконавчий документ, або визнання судом виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню; (6) письмової відмови стягувача від одержання предметів, вилучених у боржника під час виконання рішення про передачу їх стягувачу, або знищення речі, що має бути передана стягувачу в натурі або оплатно вилучена; (7) закінчення строку, передбаченого законом для відповідного виду стягнення, крім випадку, якщо існує заборгованість зі стягнення відповідних платежів; (8) визнання боржника банкрутом; (9) фактичного виконання в повному обсязі рішення згідно з виконавчим документом; (10) повернення виконавчого документа без виконання на вимогу суду або іншого органу (посадової особи), який видав виконавчий документ; (11) надіслання виконавчого документа до суду, який його видав, у випадку, передбаченому законом; (12) якщо рішення фактично виконано під час виконання рішення Європейського суду з прав людини; (13) непред'явлення виконавчого документа за відновленим виконавчим провадженням у строки, визначені законом; (14) якщо стягнені з боржника в повному обсязі кошти не витребувані стягувачем протягом року та у зв'язку з цим перераховані до Державного бюджету України; (15) якщо коштів, що надійшли від реалізації заставленого майна (за виконавчим документом про звернення стягнення на заставлене майно), недостатньо для задоволення вимог стягувача — заставодержателя, а також якщо майно, яке є предметом іпотеки, передано іпотекодержателю або придбано ним відповідно до вимог Закону України «Про

іпотеку» за виконавчим документом про звернення стягнення на майно, яке є предметом іпотеки; (16) погашення, списання згідно із Законом України «Про заходи, спрямовані на врегулювання заборгованості теплопостачальних і теплогенеруючих організацій та підприємств централізованого водопостачання й водовідведення за спожиті енергоносії» неустойки (штрафів, пені), інших штрафних, фінансових санкцій, а також інфляційних нарахувань і процентів річних, нарахованих на заборгованість теплопостачальних і теплогенеруючих організацій перед Національною акціонерною компанією «Нафтогаз України», її дочірньою компанією «Газ України», Публічним акціонерним товариством «Укртрансгаз» за спожитий природний газ, підприємств централізованого водопостачання та водовідведення, що надають послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, послуги з постачання холодної води та послуги з водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем), перед постачальниками електричної енергії за спожиту електричну енергію, що підлягали виконанню на підставі виконавчого документа за судовим рішенням.

У разі закінчення виконавчого провадження (крім офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, закінчення виконавчого провадження за судовим рішенням, винесеним у порядку забезпечення позову чи вжиття запобіжних заходів, а також, крім випадків нестягнення виконавчого збору або витрат виконавчого провадження, нестягнення основної винагороди приватним виконавцем), повернення виконавчого документа до суду, який його видав, арешт, накладений на майно (кошти) боржника, знімається, відомості про боржника виключаються з Єдиного реєстру боржників, скасовуються інші вжиті виконавцем заходи щодо виконання рішення, а також проводяться інші необхідні дії в зв'язку із закінченням виконавчого провадження. Виконавче провадження, щодо якого винесено постанову про його закінчення, не може бути розпочате знову, крім передбачених законом випадків. Про зняття арешту з майна (коштів) виконавець зазначає в постанові про закінчення виконавчого провадження або повернення виконавчого документа, яка в день її винесення надсилається органу, установі, посадовій особі, яким була надіслана для виконання постанова про накладення арешту на майно (кошти) боржника, а у випадках, передбачених законом, учиняє дії щодо реєстрації припинення обтяження такого майна.

У разі, якщо постанова виконавця про закінчення виконавчого провадження або повернення виконавчого документа стягувачу визнана судом незаконною чи скасована в установленому законом порядку, виконавче провадження підлягає відновленню за постановою виконавця не пізніше наступного робочого дня з дня отримання виконавцем відповідного рішення. У разі відновлення виконавчого провадження стягувач, суд або орган (посадова особа), яким повернуто виконавчий документ, зобов'язані в місячний строк з дня надходження постанови про відновлення виконавчого провадження пред'явити його до виконання.

За невиконання законних вимог виконавця, порушення вимог закону, зокрема за несвоєчасне подання або неподання звітів про відрахування із заробітної плати та інших доходів боржника, неподання або подання неправдивих відо-

мостей про доходи й майновий стан боржника, ненадання боржником на вимогу виконавця декларації чи зазначення в декларації неправдивих відомостей або неповідомлення про зміну таких відомостей, неповідомлення боржником про зміну місця проживання (перебування) чи місцезнаходження або місця роботи (отримання доходів), а також за неявку без поважних причин за викликом виконавця, винні особи несуть відповідальність відповідно до закону. За наявності ознак кримінального правопорушення в діях особи, яка умисно перешкоджає виконанню рішення чи в інший спосіб порушує вимоги закону про виконавче провадження, виконавець складає акт про порушення й звертається до органів досудового розслідування з повідомленням про вчинення кримінального правопорушення.

Резюме за змістом розділу 10

Таким чином, у цьому розділі розглядаються особливості та правила судового захисту суб'єктів господарювання в державних судах України, позасудові форми захисту суб'єктів господарювання в арбітражних і третейських судах, передбачені законодавством України, а також процедурні правила виконання рішень державних, арбітражних і третейських судів, передбачені Законом України «Про виконавче провадження».

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів господарювання відповідно до Конституції України (ст. 13). Право на захист — один з основних елементів будь-якого суб'єктивного права, яке передбачає застосування засобів правоохоронного характеру для відновлення порушеного права.

Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання здійснюється в передбаченому законом порядку із застосуванням певних форм (юрисдикційних та неюрисдикційних). До юрисдикційної форми захисту відносять діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених або оспорюваних прав: суд, органи державної виконавчої влади України, органи місцевого самоврядування, нотаріуси тощо. Неюрисдикційна форма захисту охоплює дії суб'єктів господарювання, які здійснюються ними самостійно без звернення до компетентних державних органів (при вирішенні господарських спорів вони мають назву позасудові). Такі форми можуть бути встановлені законом (третейський суд і міжнародний комерційний арбітраж), а можуть складатися лише на рівні практичного застосування за умови відсутності прямої законодавчої заборони та відповідності моральним засадам громадянського суспільства (медіація, переговори тощо).

У ст. 124 Конституції зазначається, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Юрисдикція державних судів поширюється на будь-який юридичний спір і будь-яке кримінальне обвинувачення. Основним призначенням державних судів є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів будь-яких суб'єктів права. Суб'єкти

господарювання можуть звертатися за захистом порушених прав і законних інтересів до судів господарської, цивільної та адміністративної юрисдикції, які розглядаються в цьому розділі в межах юрисдикційної форми захисту права. Відмова від права на звернення до суду є недійсною.

У той же час суб'єкти господарювання можуть укласти третейську (арбітражну) угоду про передачу господарського спору на розгляд третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу), що виводить спір з-під юрисдикції державного суду. У межах неюрисдикційної форми захисту прав суб'єктів господарювання розглядається діяльність третейських судів і міжнародного комерційного арбітражу, яка докладно регламентована правовими нормами.

Логічним завершенням розділу є розгляд питань, присвячених виконанню судового рішення. Належним чином та в строки виконане рішення суду, незалежно від обраної юрисдикційної чи неюрисдикційної (позасудової) форми, дає змогу гарантувати реальний захист прав суб'єктів господарювання. Рішення суду є обов'язковим до виконання на всій території України, однак в разі відмови боржника виконати рішення добровільно, держава гарантує його примусове виконання. Регулювання процедури примусового виконання судового рішення здійснюється відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», норми якого застосовуються як щодо державних, так і щодо третейських (арбітражних) судів.

Вивчаючи питання цього розділу студенти обов'язково мають застосовувати чинну редакція вказаних нормативно-правових актів.

Терміни та поняття до розділу 10

Арбітраж — будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України.

Арбітражна угода — це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер чи ні.

Виконавче провадження — завершальна стадія судового провадження та примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) — сукупність дій органів і осіб, які спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та в спосіб, що визначені законом.

Відповідач — особа, якій пред'явлено позовну вимогу.

Позивач — особа, яка подала позов або в інтересах якої подано позов про захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу.

Правосуддя — це правозастосовча діяльність суду з розгляду та вирішення в установленому законом процесуальному, порядку віднесених до його юрисдикції справ з метою охорони прав і свобод людини й громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави.

Склад третейського суду — персональний склад третейського суду, що розглядає конкретну справу.

Судочинство — це встановлений законом порядок розгляду й вирішення справ у суді, тобто процесуальна форма здійснення правосуддя.

Третейська угода — угода сторін про передачу спору на вирішення третейським судом.

Третейський суд — недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, установленому законодавством, для вирішення спорів, що виникають з цивільних і господарських правовідносин.

Третейський суддя — фізична особа, призначена чи обрана сторонами в погодженому ними порядку або призначена чи обрана відповідно до Закону «Про третейські суди» для вирішення спорів у третейському суді.

Питання, тести для самоконтролю

1. Що таке суд?
2. Що таке судовий процес?
3. Що таке судочинство та судова юрисдикція?
4. Чим відрізняються господарське, цивільне та адміністративне судочинство?
5. Охарактеризуйте стадії судового процесу.
6. У чому полягає судовий розгляд спору?
7. У яких випадках можливо звернення суб'єктів господарювання до позасудових способів вирішення господарських спорів?
8. Охарактеризуйте третейський процес.
9. Сформулюйте особливості арбітражного процесу.
10. Чим відрізняється захист прав у державному та третейському суді?
11. Чим відрізняється захист прав у третейському суді та міжнародному комерційному арбітражі?
12. Чому виконання судових рішень є стадією судового процесу?
13. Охарактеризуйте виконавче провадження.
14. Як співвідносяться виконавче провадження та така стадія судового процесу, як виконання судових рішень?
15. Назвіть основні нормативно-правові акти, норми яких регламентують судовий і позасудовий захист суб'єктів господарювання.

16. Угода про відмову від права звернення до господарського суду є дійсною:

- а) якщо укладена в письмовій формі;
- б) у разі нотаріального посвідчення;
- в) є недійсною завжди;
- г) за рішенням суду.

17. Для звернення до господарського суду:

- а) достатньо права на звернення до господарського суду й бажання особи звернутися до суду;
- б) за наявності права на звернення до господарського суду це обов'язок особи звернутися до суду;
- в) недостатньо права на звернення до господарського суду й бажання особи звернутися до суду, потрібна угода сторін;
- г) недостатньо права на звернення до господарського суду й бажання особи звернутися до суду, потрібно виконати умови, установленні законом.

18. Правосуддя у сфері господарювання здійснює:

- а) Конституційний Суд України;
- б) Господарський суд України;
- в) Прокуратура України;
- г) Міністерство юстиції України.

19. Кінцева мета господарського процесу полягає в:

- а) досягненні примирення сторін господарського спору;
- б) вирішенні спору по суті;
- в) виконанні суддівських функцій суддями;
- г) відновленні порушеного права.

20. Стороною в господарському судочинстві є:

- а) відповідач;
- б) суддя;
- в) свідок;
- г) представник.

21. Учасником виконавчого провадження є:

- а) позивач;
- б) стягувач;
- в) кредитор;
- г) суддя господарського суду.

22. Міжнародний комерційний арбітражний суд вирішує спори між:

- а) суб'єктами господарювання;
- б) суб'єктами зовнішньоекономічних відносин;
- в) державними органами і суб'єктами господарювання;
- г) державними органами і органами місцевого самоврядування.

23. Третейський суд — це:

- а) державний орган;
- б) залежний орган;
- в) незалежний орган;
- г) належить до системи правосуддя України.

24. Виконавчим документом є:

- а) рішення господарського суду;
- б) постанова адміністративного суду;
- в) наказ господарського суду;
- г) рішення третейського суду.

25. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді:

- а) усної домовленості;
- б) письмового застереження в договорі;
- в) мирової угоди;
- г) ухвали господарського суду.

26. Скарга на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби при примусовому виконанні рішення господарського суду подається до:

- а) Міністерства внутрішніх справ;
- б) Міністерства юстиції;
- в) Державної судової адміністрації;
- г) господарського суду.

27. За умови дотримання чинного законодавства сторони можуть на свій розсуд домовитись про процедуру:

- а) розгляду справи господарським судом;
- б) досудового врегулювання спорів;
- в) виконання рішення третейського суду;
- г) розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем.

Завдання для індивідуальної роботи

1. Проведіть порівняльну характеристику позову до господарського суду та міжнародного комерційного арбітражу за змістом та обов'язковими додатками. Результати оформіть у вигляді порівняльної таблиці.

2. Проаналізуйте структуру Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України. З'ясуйте, який процес є більш деталізованим. Поясніть, чому?

Приклади практичних завдань

1. Проаналізуйте стадії господарського процесу. З'ясуйте, які учасники є обов'язковими на всіх стадіях? Які учасники є головними в судовому процесі. Визначте їхні права та обов'язки.
2. Проаналізуйте господарський і третейський процеси. Визначте, у якому з процесів більше стадій. Поясніть, чому?

Рекомендовані джерела для поглибленого вивчення матеріалу

Нормативно-правові акти

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР зі змінами. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
6. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>.
7. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
9. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.

Навчальна література

1. Альтернативні способи вирішення спорів у контексті судової реформи в Україні / Т. Кисельова, Т. Шепель, Н. Кузнецова та ін.; Підготовлено в рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». К., 2017. 78 с.
2. Виконавче провадження: Навч. посібник для здобувачів вищ. освіти / уклад.: К. В. Гусаров, М. Є. Червинська, Л. М. Мазур та ін. Х.: Право, 2017. 186 с.
3. Господарський процес: підручник. / Світличний О. П. (ред.). Вид. 2, перероб. і доп. К.: НУБіП України, 2018. 342 с.
4. Правове регулювання господарської діяльності: Навч. посібник / [В. В. Мачуський, Л. О. Кожура, Ю. В. Сагайдак та ін.]; за заг. ред. доц., к. ю. н. В. В. Мачуського. К.: КНЕУ, 2015. 152 с. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/wp-content/PRGD.pdf> (дата звернення: 04.02.2019).